

Culturele voorkeuren en sociale mobiliteit¹

*Stijn Daenekindt*¹*

Binnen de sociologie is het al lang bekend dat culturele voorkeuren, samen met andere aspecten van levensstijl, ongelijkheid etaleren. Individuen hoger op de sociale ladder hebben systematisch andere voorkeuren dan individuen lager op de sociale ladder. Hierdoor verkrijgen voorkeuren een centrale rol in processen van sociale ongelijkheid. Ook sociale mobiliteit - het proces waarbij individuen een andere sociale positie innemen dan hun ouders - kent een rijke sociologische traditie. Vreemd genoeg werden beide stromingen van onderzoek vooralsnog niet systematisch verenigd. Als sociale positie samenhangt met culturele voorkeuren, bij welke sociale positie sluiten voorkeuren van sociaal mobiele individuen dan aan? Onderzoek naar antwoorden op deze vraag kan ons bijkomende inzichten opleveren in de wijze waarop socialisatie van voorkeuren gebeurt, in de processen die voorkeuren systematisch stratificeren in de samenleving en in de sociale implicaties van culturele voorkeuren. Als aanloop naar de studie van sociale mobiliteit, reflecteer ik eerst op verschillende vormen van culturele voorkeuren en op het culturele veld in Vlaanderen.

Niveaus van culturele voorkeuren²

Culturele voorkeuren behelzen verschillende niveaus. Ze kunnen verwijzen naar het bezoek aan culturele voorstellingen, naar genrevoorkeuren, naar onderliggende redenen om culturele producten te consumeren en naar de cognitieve invulling van de esthetische ervaring. Een dominante assumptie binnen cultuursociologisch onderzoek is dat deze verschillende niveaus mooi op elkaar aansluiten. Zo wordt bijvoorbeeld verondersteld dat individuen die klassieke muziek prefereren naar klassieke concerten gaan, dat ze deze muziek intrinsiek appreciëren en dat ze voornamelijk aandacht hebben voor vormelijke aspecten, zoals experimenten met tonaliteit. Van liefhebbers van schlagermuziek, daarentegen, wordt verondersteld dat ze een meer oppervlakkige relatie hebben tot culturele producten en dat hun motieven om schlageroptredens te bezoeken voornamelijk gegrond zijn in de mogelijkheid om stomdronken onder vrienden mee te zingen met 'gemakkelijke' muziek.

* daenekindt@fsw.eur.be

¹ Erasmus Universiteit Rotterdam & Universiteit Gent

Een belangrijk gevolg van deze assumptie is de overtuiging dat het voldoende is om één enkel aspect van culturele voorkeuren te bestuderen. Deze assumptie vindt haar oorsprong in het werk van Bourdieu die stelt dat individuen disposities ontwikkelen in hun kindertijd in relatie tot hun sociale omgeving. Deze disposities uiten zich vervolgens op een onbewuste manier in ieder niveau en aspect van culturele voorkeuren. Er zijn echter goede redenen om deze veronderstelling te problematiseren. Recente inzichten uit onderzoek naar socialisatie suggereren immers dat het mechanisme waarop deze assumptie terugvalt onwaarschijnlijk is. Door de causale rol die wordt toegekend aan disposities, is er een mechanisme nodig waarbij deze disposities overgedragen kunnen worden van het ene individu naar het andere. Dit mechanisme strookt echter niet met hedendaagse kennis over socialisatie. Eenvoudig gesteld: socialisatieprocessen - *i.e.* transmissie van het ene individu naar het andere - zijn plausibel voor zichtbare zaken maar niet voor verborgen en *tacit*-kenmerken zoals disposities. In die zin vormen hedendaagse inzichten over socialisatieprocessen een fundamentele kritiek op een assumptie die al decennialang onderliggend is aan cultuursociologisch onderzoek. In mijn onderzoek benader ik deze assumptie empirisch. Ik vind dat verschillende niveaus van culturele voorkeuren inderdaad niet noodzakelijk in elkaars verlengde liggen. Deze bevinding vormt tevens de basis om bij de studie van sociale mobiliteit nadrukkelijk aandacht te hebben voor verschillende niveaus van culturele voorkeuren.

Het culturele veld in Vlaanderen³

De reden waarom culturele voorkeuren zo relevant zijn voor sociale ongelijkheid is dat culturele voorkeuren gerangschikt kunnen worden. Deze rangorde is geen 'universele' of 'natuurlijke' rangorde, zoals meer naïeve en/of *asociologische* perspectieven beogen, maar is het resultaat van sociale processen waarbij bepaalde vormen van cultuur als legitiem worden gedefinieerd. In deze processen is er een belangrijke rol weggelegd voor instituties. Wanneer dominante instituties in de samenleving bepaalde vormen van cultuur erkennen en ondersteunen, krijgen deze vormen van cultuur een aura van superioriteit. Het onderwijssysteem is op dit gebied erg invloedrijk. Vormen van cultuur waarvan het onderwijs het belangrijk genoeg acht om er tijd aan te besteden, krijgen op deze manier de status toegekend van 'klassiekers' en van 'serieuze en goede cultuur'.

Om deze reden reflecteer ik op de rol van het onderwijssysteem in Vlaanderen: hoe is dit instituut in staat om bepaalde culturele producten te voorzien van status en zijn hier veranderingen in doorheen de tijd? Een weinig verrassende bevinding is dat vóór de jaren 60 'hoge' en traditionele cultuurvormen (zoals klassieke muziek) voornamelijk aanwezig zijn in ASO-curricula en in mindere mate in andere curricula. Ditzelfde patroon valt echter ook op te merken in curricula na de jaren 60. Dit is een verrassende bevinding, aangezien vaak beweerd wordt, zowel in publieke als in wetenschappelijke discoursen, dat traditionele hoge cultuur in de loop van de twintigste eeuw aan

waarde en status zou hebben ingeboet. De klemtoon op traditionele hoge cultuur kan beschouwd worden als een restant van de elitaire ontstaansgeschiedenis van het ASO. Doordat traditionele hoge cultuur voornamelijk aanwezig is in het ASO, legitimeert het onderwijssysteem deze vormen van cultuur als superieur. Bovendien worden de voorkeuren voor deze vormen van cultuur voornamelijk gekanaliseerd naar de hogere sociale posities in de samenleving. Op die manier voorziet het onderwijssysteem deze vormen van cultuur, *en* de liefhebbers ervan, van status.

Sociale mobiliteit en culturele voorkeuren⁴

Om alomvattende inzichten te verkrijgen, onderzoek ik de relatie tussen sociale mobiliteit en verschillende niveaus van voorkeuren. De empirische studies over sociale mobiliteit tonen de sterke socialiserende effecten van zelfverworven statuspositie. Met andere woorden: culturele voorkeuren van sociaal mobiele individuen liggen voornamelijk in lijn met voorkeuren die gangbaar zijn in de zelfverworven sociale positie en in mindere mate met deze die gangbaar zijn in de sociale omgeving waarin deze individuen opgroeiden. Dit staat haaks op gangbaar denken in cultuursociologie waarbij voornamelijk verondersteld wordt dat de basis voor culturele voorkeuren ontwikkeld wordt tijdens de kindertijd, waardoor voorkeuren weinig veranderbaar zouden zijn doorheen de levensloop.

Twee bijkomende specificaties op deze algemene bevinding zijn: (i) buiten de privacy van hun eigen woning, ‘overdrijven’ sociaal mobiele individuen hun aanpassing aan hun nieuwe sociale omgeving (onbewust en/of bewust). Voor opwaarts mobilen is dit een weinig verrassende bevinding die reeds uitgebreid gedocumenteerd is. Zo gaan opwaarts mobilen hun recent verworven voorkeur voor opera overdrijven in de publieke sfeer, terwijl ze in de private sfeer veel minder naar opera luisteren dan wat verwacht zou worden aan de hand van hun publieke participatie. Een gelijkaardig proces is echter ook te vinden bij neerwaarts mobilen. Zo overdrijven neerwaarts mobilen hun voorkeur voor ‘lagere’ vormen van cultuur in de publieke sfeer. In tegenstelling tot het gangbare cultuursociologische denken vloeien discrepanties tussen het publieke/private (of in goffmaniaanse termen, *frontstage/backstage*) niet zozeer voort uit statusmotieven, maar eerder uit motieven gericht op sociale integratie. Meer algemeen toont dit aan dat cultuursociologie impliciet nog steeds te sterk terugvalt op het werk van Veblen en dat ze hierdoor motieven voor het uiten van voorkeuren die niet gerelateerd zijn aan status onterecht negeert en/of verwaarloost. (ii) Bovendien vind ik dat sociaal mobiele individuen bij het aanpassen van hun culturele ‘toolkit’ aan de nieuwe sociale omgeving de culturele voorkeuren waarmee ze opgroeiden niet verwerpen. Als gevolg hiervan hebben sociaal mobiele individuen een grotere variëteit aan smaken en praktijken ter beschikking in hun culturele repertoire dan sociaal immobiele individuen. Beide punten beklemtonen dat culturele voorkeuren geen stabiele kenmerken zijn en dat ze blijvend worden hervormd en getransformeerd doorheen de levensloop.

Meer algemeen levert mijn doctoraat een bijdrage aan een centrale sociologische vraag: “Hoe komt cultuur ‘in het individu’ terecht, en waar komt deze cultuur vandaan?”. Hierbij is het belangrijk te benadrukken dat individuen blijvend gesocialiseerd worden, ook wanneer ze in een andere sociale positie terechtkomen dan deze waarin ze opgroeiden. Dit onderstreept het belang van een begrip van ‘cultuur in het individu’ dat plasticiteit en uitbreidbaarheid centraal stelt. Daarenboven onderstreept mijn onderzoek de nood om theoretisch werk aan te passen, zodat het verenigbaar wordt met hedendaagse kennis over socialisatie. De dominante invloed van de zelf-verworven statuspositie, samen met de gevonden inconsistentie tussen verschillende aspecten van culturele voorkeuren, illustreren de gedateerde opvatting over socialisatie waarop het gros van (cultuur)sociologische theorie terugvalt. Net zoals veel ander cultuursociologisch onderzoek toont mijn onderzoek overigens ook aan dat culturele voorkeuren nog steeds gestratificeerd zijn en dat ze als gevolg van dit gestructureerde karakter *structureerende gevolgen* hebben: culturele voorkeuren worden ‘gelezen’ in sociale interactie als indicatoren van status en hebben aldus verregaande gevolgen voor processen van sociale ongelijkheid.

Noten

1. Daenekindt, S. (2015). *Cultural Taste and Social Mobility*. Gent: Universiteit Gent (promotor: prof. dr. Henk Roose).
2. Gepubliceerd als Daenekindt, S. & Roose, H. (2014a).
3. Gepubliceerd als Daenekindt, S. & Roose, H. (2015).
4. Gepubliceerd als Daenekindt, S. & Roose, H. (2011, 2013a, 2013b, 2014b).

Verder lezen

- Daenekindt, S. & Roose, H. (2011). Sociale mobiliteit en verwachtingen ten aanzien van films. *Mens en Maatschappij*, 86(3), 257-78.
- Daenekindt, S. & Roose, H. (2013a). A Mise-en-scène of the Shattered Habitus: The Effect of Social Mobility on Aesthetic Dispositions towards Films. *European Sociological Review*, 29(1), 48-59.
- Daenekindt, S. & Roose, H. (2013b). Cultural Chameleons: Social Mobility and Cultural Practices in the Private and the Public Sphere. *Acta Sociologica*, 56(4), 309-24.
- Daenekindt, S. & Roose, H. (2014a). Ways of Preferring. Distinction through the ‘What’ and the ‘How’ of Cultural Consumption. *Journal of Consumer Culture*, voor het eerst gepubliceerd op 10 oktober 2014.
- Daenekindt, S. & Roose, H. (2014b). Social Mobility and Cultural Dissonance. *Poetics*, 42(1), 82-97.
- Daenekindt, S. & Roose, H. (2015). De-Institutionalization of High Culture? Realized Curricula in Secondary Education in Flanders, 1930-2000. *Cultural Sociology*, 9(4), 515-33.

<http://hdl.handle.net/1854/LU-5990572>.